

УДК 811.161.2'373.2

doi: <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2019.71.10278>

ІСТОРІЯ ВЛАСНИХ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ОЛЕГА КУПЧИНСЬКОГО

Володимир ПЛЕЦЬКИЙ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української мови імені професора Ковалика,
вул. Університетська, 1/234, Львів, Україна, 79001,
тел. (0 322) 239 47 17
e-mail: vpilecky@ukr.net*

Розглянуто теоретичні засади аналізу власних географічних назв за характером об'єкта в ономастичній спадщині Олега Купчинського. Проаналізовано підходи вченого до історико-лінгвістичної інтерпретації трьох типів географічних назв: мікротопонімів, географічних назв з формантами *-*їь* та *-ичі*.

Ключові слова: власна географічна назва, інтерпретація О. Купчинського, мікротопоніми, географічні назви з формантом *-*їь*, географічні назви з формантом *-ичі*.

Постановка проблеми. Праці про історію власних географічних назв становлять вагомий частку в багатогранній науковій спадщині Олега Купчинського. Як свідчить бібліографічний покажчик його наукових студій [3], історико-лінгвістичним проблемам української топоніміки дослідник присвятив понад 20 розвідок різних жанрів. Це і монографія про найдавніші слов'янські топоніми України, і розділи колективних монографій, і статті, і тези виступів на різноманітних конференціях. Ліногвогеографічні студії історії українських ойконімів належать до найвагоміших серед мовознавчих праць ученого. Із 18 найменувань вибраних статей і повідомлень у книзі під назвою “Студії з історії української мови та ойконімії” [4], що містить основні мовознавчі праці дослідника, 14 становлять найменування праць з історії власних географічних назв. У наш час вузької спеціалізації вченого постає нагальна потреба насамперед переосмислити наукові набутки тих дослідників, які в своїх працях поєднували методи різних наук. Історико-топонімічним студіям Олега Купчинського притаманний широкий погляд на староукраїнські топоніми, де власне лінгвістичний аналіз якнайтісніше переплетений з методами, які використовують у своїй працях історики, географи, етнографи та представники інших галузей гуманітарних наук.

Аналіз останніх публікацій. Ойконімічну спадщину Олега Купчинського розглядали по-різному. Насамперед дослідники вказували на роль і місце праць про історію власних назв серед інших розвідок ученого. Такий огляд зроблено в передмові Марії Вальо до бібліографічного покажчика його праць [1], де підкреслено, що він є гідним продовжувачем української гуманітарної традиції, що полягає в синтезі мовознавства, літературознавства, історії, фольклористики, етнографії, започаткованого в працях діячів “Руської трійці”, що її підхопили І. Франко, М. Драгоманов, М. Грушевський і продовжили К. Студинський, М. Возняк, С. Єфремов та Ю. Шевельов. Доцільність і системність, що властива

методології наукових досліджень О. Купчинського загалом, знайшла своє яскраве вираження і в інших студіях з історії української топоніміки, де синтезовано методи і методики принаймні трьох гуманітарних галузей – лінгвістики, географії та історії. Найдавніші топоніми України вчений досліджував як аргументи на доказ автохтонності українського етносу на своїх землях. Ця ідея супроводжувала вченого упродовж усього творчого шляху загалом, і в топонімічних студіях зокрема. Розпочавши дослідження найдавніших топонімів ще в студентські роки доповідями про топоніми свого села та етимологією топонімів Хирова, Олег Купчинський продовжив студії з історії власних назв у численних статтях та кандидатській дисертації під назвою “Українські географічні назви на -ичі XIV–XX ст.”, яку захистив 1974 року. Вершинним досягненням історико-топонімічних досліджень і підсумком його багаторічних студій історії найдавніших українських власних географічних назв стала видана 1981 року монографія “Найдавніші слов’янські топоніми України як джерело історико-географічних досліджень. Географічні назви на -ичі” [3].

У вступному слові до вже згаданої книги вибраних статей та матеріалів “Студії з історії української мови та ойконімії” У. Єдлінська подала аналіз історико-топонімічних студій Олега Купчинського в хронологічному аспекті – від студентської доповіді “Топоніми мого рідного села” до найпізнішої за часом появи статті з галузі історичної топоніміки під назвою “Топоніми Винниця і Чернігів в інтерпретації Володимира Гнатюка та Євгена Тимченка” [2]. Учена таким способом підсумувала набутки вченого в дослідженні історії власних географічних назв упродовж трьох із половиною десятиліть. Особливу увагу дослідниця звернула на фундаментальні праці, присвячені двом структурним типам найдавніших географічних назв – на ***ї** та **-ичі**, передусім на детальному аналізі вже згаданої монографії про найдавніші слов’янські топоніми України на **-ичі**, найвищим акордом якої, на думку дослідниці, є підтвердження у монографії Олега Купчинського однієї з основних у сучасній науці концепцій, що визначає територію прабатьківщини слов’ян на землях між середньою течією Дніпра на сході та басейнами рік Вісли і Варти на заході. Висновки О. Купчинського про племінні межі древніх слов’ян, зроблений на топонімічному матеріалі, підтвердила археолог Лариса Крушельницька, яка зіставила дані О. Купчинського з археологічними та історико-географічними даними.

Мета дослідження. Мета цього дослідження – виявити теоретичні засади аналізу історії розвитку власних назв за характером об’єкта в лінгвістичній спадщині Олега Купчинського.

Актуальність дослідження. У статті вперше зроблено спробу узагальнити досвід Олега Купчинського у вивченні історії різних типів найдавніших українських топонімів. Таке узагальнення важливе не тільки з огляду на історію топонімічних студій українських учених, а й необхідне для формування нових принципів опису ще не досліджених власних географічних назв, особливо найдавніших топонімів України. Крім того, на сьогодні нагальна потреба порівняти типи українських топонімів з іншими слов’янськими, виявити спільне і відмінне в них. У такому разі необхідне поглиблене вивчення досвіду тих учених, для яких лінгвістичний аналіз названого типу назв ставав відправною точкою для вивчення найдавніших розселень слов’ян на східних теренах нашої прабатьківщини. Досвід Олега Купчинського в таких студіях справді неоціненний, особливо в царині дослідження трьох типів

найдавніших слов'янських топонімів на території України: мікротопонімів, найменувань княжих городів з формантом *-*jь та* поселень з кінцевим формантом *-ичі*. Нижче розглянемо шляхи лінгвістичного аналізу вказаних різновидів ойконімів в інтерпретації Олега Купчинського та їх використання для вирішування проблем історичної географії.

Об'єкт дослідження – мікротопонім. У розвідці “Изменения словообразовательной структуры микротопонимии Глинянского района Львовской области”, 1966) автор проаналізував історію місцевих мікротопонімів упродовж майже двох століть і виокремив три періоди їхнього розвитку: 1786–1788 років, 1845 року, 1959–1960 років. Він указав на важливість зіставлення мікротопонімів, записаних з народних уст, зі зафіксованими у писемних пам'ятках, особливо в Йосифинській метриці. Така методика допомагає виявити історичні зміни в структурі досліджуваних назв. Насамперед О. Купчинський виокремив тенденцію до витіснення прийменникових конструкцій: а) іменниками та іменниковими словосполученнями в називному відмінку: *Під горою – Гора, За Винницями – Винниці, За Ріписьками – Ріписька, Під Високою Березиною – Висока Березина, У Круглої Лози – Кругла Лоза*; б) префіксальними іменниками, де функцію префікса виконує колишній прийменник: *Під Бором – Підбір*. Звідси закономірний висновок про основну історичну тенденцію в розвитку структурних типів мікротопонімів – від прийменникових до номінативних.

Ще один підхід до вирішення проблем історичної географії з використанням даних історичної мікротопоніміки запропоновано у праці “Літописні географічні назви Микулин і Рожне поле та їх історична територія в XI–XIII століттях”. У потрактуванні невідомих або уточненні вже ustalених фактів історичної географії автор запропонував особливу увагу звертати на семантику мікротопонімів, що називають різноманітні дрібні географічні об'єкти, територіально пов'язані з названими в літописах поселеннями чи територіями, бо це, на його думку, “істотно доповнює трактування (нерідко сприяє й перегляду) різних історичних подій” [4: 124]. Саме такими теоретичними засновками керувався учений, аналізуючи літописні мікротопоніми *Микулин* та *Рожне поле*.

Спочатку О. Купчинський указав, що майже всі дослідники приймають згадану в різних списках літописну назву *Микулин* як назву міста на місці сучасного містечка *Микулинці* на Поділлі. Однак, як свідчить ряд мікротопонімів, передусім назв угідь та урочищ, у різних прилеглих до містечка *Микулинці* і віддалених від нього землях, а також нанесення їх на карту, територія древнього *Микулина* цілковито інша, ніж сучасних *Микулинців*. А це вже веде до зміни традиційного пов'язування літописного *Микулина* і сучасних *Микулинців*. Звідси два основні висновки на підставі даних мікротопонімії досліджуваного доквілля. По-перше, літописний *Микулин* – це не тільки сучасні *Микулинці*, але й значна, на віддалі 15–19 км, територія на північ і північний схід від містечка. По-друге, древній *Микулин* XI–XII століть – це окреме господарсько-економічне ціле, яке освоїли на Поділлі понад десять століть тому. А далі іде такий історичний висновок: описана в Галицькому літописі зустріч військ могла відбутися північніше або південніше на віддалі 5–8 км по Сереті, де ще й досі зберігається мікротопонім *Микулин* [4: 126–127].

До появи розглядуваної тут спеціальної розвідки О. Купчинського місцезнаходження *Рожного поля*, незважаючи на досить-таки детальну літописну

оповідь про хід і час подій, визначали лиш приблизно: по дорозі з Тереховлі до Звенигорода між Серетом і Голими Горами, поблизу м. Збаража, на річці Стир західніше від м. Броди та в інших місцях. Д. Зубрицький виводив назву від лексеми *рожь* (*жито*). І тільки на початку ХХ століття з'ясувалося, що давня назва живе у різноманітних топонімах с. Борткова на Львівщині: *Рожоволя* (назва фільварку), *Рожна Воля*, або *n* (полі), *Ріжна*, *Підріжна* та ін. О. Купчинський, зіставивши ці вже згадувані мікротопоніми з назвами піль, сінокосів та інших угідь, які він зібрав сам під час польових досліджень, а також виписав із архівних документів, передусім Йософінської (1787) і Францисканської (1820–1821) метрик, і беручи до уваги семантику назви, за якою приховувалися не просто слова *ріг/рог*, *рожне*, а межі Галицького і Волинського князівств, визначив не тільки місце, що вказує на *Рожне поле*, але й встановив його приблизну протяжність (10–12 км) від лівих допливів річки Белзець до лівих допливів річки Гологірки. Очевидно, саме в цих місцях проходила межа між двома князівствами Галицьким і Волинським, а отже, між Галичиною і Волинню в XI століті [4: 128].

Об'єкт дослідження – двочленні географічні назви на -*jь. Дослідження цього типу, яким присвячено великі розвідки: “Статистика та географія двочленних відприсвійних географічних назв України” (1969) і “Двочленні географічні назви України на -*jь (Матеріали до українського топонімічного словника)” (1970), які вражають своєю всебічністю і фундаментальністю. Вчений чітко виокремив власне мовні та позамовні аспекти розгляду цього типу найменувань та, починаючи із мовознавчого аналізу, плавно перейшов до історико-географічного. Серед лінгвістичних питань автор зосередився на таких: ономастичний матеріал: джерело досліджень історичної лексикології, граматичний бік назв, зміни на українському мовному ґрунті тощо. Чимало уваги дослідник приділив структурній типології двочленних топонімів на -*jь, а також історико-географічним аспектам, репрезентованим у структурі досліджуваних найменувань. Це насамперед типи поселень, їх географія і стратиграфія.

Попри всю вагомість названих лінгвістичних та історико-географічних аспектів досліджуваного структурного типу найдавніших топонімів, на перше місце висувається проблема їх ідентифікації як колишніх похідників від антропонімічних основ присвійних прикметників, що перейшли в іменники. Як зауважив сам автор, “топоніми, які дійшли до нас у писаних пам'ятках з часу, коли назви на -*jь були вже непродуктивними, не були утвореними за єдиним зразком. Поряд із давніми утвореннями на -*jь виникали назви за аналогією до наявних та віджилих словотворчих моделей. Вони могли утворюватися не від антропонімічної основи, бути випадковими” [4: 154].

Якщо керуватися суто лінгвістичними критеріями, то найпереконливішим різновидом досліджуваного типу найдавніших топонімів є іменник чоловічого роду з таким кінцевим приголосним основи, який зберігає наслідки колишнього впливу *j*, насамперед шиплячим звуком: *Доброгость* +*j* > *Доброгоц*. Можна припустити, що численні іменники цього типу змінили форми роду і числа за аналогією до інших топонімічних моделей. Тому до топонімів на -*jь О. Купчинський відніс іменники жіночого роду із закінченням *-a* та середнього роду із закінченням *-e*, де вони з'явилися після шиплячих: *Білогоц* > *Білогоца*, *Розволж* > *Розволоже*. Перші могли виникати за аналогією до топонімів жіночого роду на *a* (*Білогоца*) або внаслідок узгодження з граматичним родом узгоджуваного об'єкта (ріка *Вигоца*). Окрім того,

колишні топоніми чоловічого роду могли зазнавати впливу патронімічних та інших множинних типів і набувати після шиплячих *ж, ч* закінчення *-і*: *Видубич – Видубичі, Обеніж – Обеніжі*.

Прикладами другого різновиду аналізованих назв вчений справді вважає топоніми з кінцевими губними приголосним основи, у яких зникла фіналь *-ль* як колишній наслідок впливу звука *й* на попередній губний (*Мирюль>Мирюль, Ізяславль>Ізяслав*), а також топоніми із закінченням жіночого роду *-а* і середнього роду *-е* (*ε*), що з'явилися після приголосного *в* за аналогією (*Доброслав>Доброслава, Горислав>Горислав'є*).

Ще одним різновидом досліджуваних назв є найменування, що містять фіналь із м'яким сонорним: *Чорнобиль*. Правда, як свідчать матеріали до словника, найбільш кількісну групу серед топонімів з кінцевим сонорним становлять назви зі ствердим *р* (*Андибор*). І справді, найвагомим аргументом на користь такого віднесення є ствердіння кінцевого *р* у загальних назвах: *царь>цар*. Однак тут подекуди виникають сумніви щодо тих найменувань, які можуть містити корені, в яких, на відміну від реконструйованих із м'яким кінцевим *р*, можна вичленовувати складник із твердим *р*. Наприклад, у топонімі *Самбір* другу частину можна ідентифікувати не тільки з *бір* (*бор*)<*бор+*ь “боротьба” *І*, а й із *бір*<*борь “бір, сосновий або інший шипльковий ліс”. У топонімі Святогор другим складником може бути не тільки *гор*<*гор+*ь, а й *гора*>*гор*.

Найбільш проблемними видаються реконструкції колишніх основ з кінцевим приголосними *д, т, г, к*, у яких відсутні наслідки впливу *й*: *Драгобрат, Семигод, Хвалибог, Ярополк*. Можливо, вони виникли не як присвійні прикметники, а внаслідок перенесення цього імені на назву населеного пункту.

Наступним кроком лінгвістичного аналізу найдавніших автохтонних українських композитних імен, що лягли в основу називання наших древніх укріплених поселень (городів), стала їхня структурна типологія за характером другого складника. О. Купчинський виділив 33 різновиди таких найменувань. Це імена наших пращурів із коренями: *биль, бич, біж/бож, бір, боль, брат, буж, важ, виж, вой, волож, год, гор, год, гор, гоц, дан, діж, друж, дуб, жир, люб/любль, меч, миль, мир/мер, мишь, ніж, полк, раж, ось, слав/славль, твір, хвал, хоч*. Дуже цікава не тільки будова двочлених особових назв, вичленовуваних із топонімів з кінцевим *-*ь*, а й семантика апелювання, на основі яких вони виникли. В ній відчитуємо древні батьківські мотиви вибору імені для новонародженого дитяти, передусім побажання йому *щастя, благополуччя* (*біж/бож*<*бог+ *ь* “щастя, благополуччя”), *миру* (*мир*<*мир+ *ь* “мир, спокій”), *слави* (*мер* – “слава, ім'я, відомий, великий”, *слав*<*слав+*ь* “слава, придбати славу”), а також *могутності* (*волож*), *краси* (*год*), *доброзичливості* (*гоц*), *мужності* (*вой*) та інших чеснот. Деякі імена ховають у мотивувальних апелюваннях семантику бажаності появи на світ дитини (*дан, гоц, люб/любль, миль*) чи побажання набувати різноманітних позитивних якостей (*боль, мишь, ніж, раж, стан, хоч*).

Спостереження над картографічними матеріалами і вивчення спеціальної літератури дало авторові змогу виявити географічні загальнослов'янські частини поширення досліджуваних топонімів: східну, західну та південну. У межах кожної з них виокремлено зони, що допомагає виявити специфіку розвитку назв в умовах малих територій, а це і собі містить цінну інформацію про історію слов'ян від найдавніших часів. Українська зона топонімів на *-*ь*, на думку дослідника, є

південно-західною окраїною східної частини ареалу назв на **-*jь**, де “вони концентруються, головню, у західних, північно-західних та північно-східних областях держави, захоплюючи частково північні райони сучасних Вінницької, Черкаської, Полтавської та Харківської областей і майже всю Хмельницьку область [4: 185–186]. Ця зона назв майже не змінювалася упродовж X – першої половини XX століть.

Статистика виділених трьох періодів упродовж майже тисячоліття інформує про закономірності розвитку типу на різних історичних зрізах. Тому встановлення часу утворення тих чи інших структурних типів топонімів із формантом **-*jь** набувають особливого значення для дослідження історії української мови та історії України. З одного боку, вони є цінним джерелом для дослідження з історичної лексикології та діалектології, з іншого, територія їх поширення збігається із найдавнішим розселенням слов'ян. Тому, наприклад, значне поширення назв на **-*jь** на Поліссі заперечує твердження про слов'янсько-балтійський рубіж на Прип'яті, а фіксація їх в українських Карпатах свідчить, що заселення цієї української території могло відбуватися не пізніше заселення Верхнього Подністров'я чи Волині. Різна частотність топонімів на **-*jь** вказує на неоднакову густоту населення в давні часи і зони розселення давніх слов'ян, зокрема територіальні межі їхнього розселення [7: 191].

Об'єкт дослідження – топоніми з формантом -ичі. Існує глибинний зв'язок між топонімами на **-*jь** та **-ичі**: в основі своїй обидві назви патронімі. Тільки перші структурно мотивовані найменуванням засновника древнього міста безпосередньо, а другі – іменем засновника роду опосередковано, через власну назву роду: “Від імені батька-родоначальника *Мисляти* утворюється назва *Мислятич*, найменування роду – *Мислятичі*” [4: 193]. А топонім вже виникає як перенесення назви роду на територію, якою він володіє. Через це основні етапи лінгвістичного та історико-географічного аналізу топонімів на **-*jь** та **-ичі** тотожні: від генези і структури – до географії і стратиграфії. Проте топонімам з формантом **-ичі** учений присвятив значно більше досліджень, у тому числі кандидатську дисертацію і вже згадану вище фундаментальну монографію, через що усі аспекти їх розгляду він значно поглибив, насамперед розвинув закладені в розвідках про топоніми на **-*jь** ідеї стосовно структурної типології автохтонних особових східнослов'янських імен та семантики апелювативів, від яких вони походили.

Аналізу древніх топонімів на **-ичі** притаманне властиве О. Купчинському якнайтісніше переплетення історії назви з історичними умовами їх виникнення. Тому дослідник розпочинає з розгляду того етапу еволюції суспільства, коли вся сім'я вже була зосереджена навколо чоловіка: не чоловік входив у сім'ю жінки, як за матриархату, а, навпаки, жінка з іншого роду вливалася в патріархальну сім'ю. Впровадження патріархального поселення і становить суспільну основу для появи патронімічного імені роду, назва якого стає історичною базою для утворення географічних назв на **-ичі**. Чимало уваги у працях ученого зосереджено і на інших історичних аспектах поширення топонімів на **-ичі** на нашій прабатьківщині. Це і розпад родів, і поява великих родин, і юридичні аспекти переходу власності від батьків до синів тощо.

Особливий інтерес для лінгвіста становить дослідникова реконструкція східнослов'янських композитних імен, що є твірними для власних найменувань родів, назви яких перенесено на топоніми, передусім аналіз лексичного складу першого і другого складника імен, частотні характеристики складників обох частин,

а також порівняння складних назв з тотожними найменуваннями в інших слов'янськими мовах. При цьому впадає в око відмінність аналогічного розгляду аналізованих топонімів на **-ичі** і власних географічних назв із формантом **-*їь**: тут враховано частиномовну належність і семантику твірного апелятива, який містять обидві частини композитного імені, тоді як структурні типи топонімів на **-*їь** виокремлено за характером тільки другого складника.

Також О. Купчинський провів детальний багатоступеневий семантико-структурний аналіз твірних основ географічних назв на **-ичі**. Автор розпочав з думки про те, що в основі такого типу найменувань лежать складні двочленні особові назви типу **Добромір, *Черніг, *Болестрах*. Починаються вони формуватися ще в праїндоевропейську добу і розвиваються в праслов'янську епоху. В основі словотвірного архетипу на **-ичі**, як і на **-*їь**, лежать складні особові наймення, про що свідчать пам'ятки, починаючи з VI–VII століть.

Двочленні антропоніми творилися шляхом злиття двох колись самостійних основ, виражених різними частинами мови, і становили собою згорнуту форму речення, в якому було висловлено побажання батьків новонародженому. При злитті основ частково змінювалася структура членів словосполуки. Закінчення в першому складнику зазвичай відпадало, тоді як друга частина залишалася незмінною. До кінцевої частини додавався формант **-ичі** або його варіанти **-овичі, -сничі, -иничі**. Двочленні повні та скорочені основи також могли поширюватися суфіксам [4: 259]

Зі сказаного вище випливає, що основний шлях побудови структурно-семантичної типології географічних назв на **-ичі** у працях О. Купчинського такий. Спочатку з'ясуємо, від якого кореня, слов'янського чи неслов'янського, походить географічна назва. Далі виявляємо, яку функцію виконує формант – патронімічну чи непатронімічну. І, врешті-решт, відкидаємо інші форманти та вичленовуємо твірну основу. Розмежування твірної основи проводиться способом порівняння з відомими моделями власних та загальних назв на загальнослов'янському фоні. Результатом аналізу є вичленування типів основ, серед яких двочленні – первинні і вторинні, скорочені двочленні, одночленні і т. д., а також засоби творення цих основ і їх продуктивність.

Завершальним етапом стає аналіз семантики складників твірного композита. Тут враховано чотири різні аспекти: 1) денотативний (твірна основа – ім'я людини); 2) сигніфікативний (ім'я – слово, співвідносне із загальним поняттям “людина”); 3) структурний (композитне ім'я протиставляється іншим структурним типам імені, гіпокористичним формам цього ж імені та іншим антропонімам; 4) семантичний (твірна основа – неспіввідносна або співвідносна з апелятивом) [4: 228]. Значне зацікавлення в дослідників різних напрямів – від лінгвіста до антрополога – викликає авторський аналіз семантики апелятивних коренів твірних основ антропонімів, у якій, як і в згаданих вище географічних найменуваннях з формантом **-*їь**, відчитуємо мотиви надання імені новонародженій дитині. До того ж вичленування в досліджуваних назвах праїндоевропейські, праслов'янські, власне українські корені, а також корені, запозичені з інших мов, дають неоціненний фактичний матеріал у руки дослідникові історії мови та діалектології.

Завершальною стадією топонімічного аналізу ойконімів на **-ичі** є, на думку О. Купчинського, вивчення кількісної характеристики назв, їх локалізація, просторове поширення і хронологія, тобто все те, що названо терміном “стратиграфія”. Особливу роль при цьому автор відводить статистиці та хронології.

Статистика хронологічних зрізів доповнює структурно-семантичний аналіз, бо інформує про закономірності розвитку найдавніших типів топонімів на різних історичних зрізах у межах загальнономовної та топонімичної систем. Дані, одержані внаслідок статистичних підрахунків на пізніших часових зрізах, можна екстраполювати й на ті ранні етапи історичного розвитку, про які не маємо писемних свідчень. Статистика підтверджує ступінь достовірності топонімичної інформації. До того ж статистичне опрацювання картографованих власних назв створює надійні передумови для історико-географічної інтерпретації топонімних назв. Визначення ареалів топонімів та вивчення їхніх історичних змін мають величезне значення і для етногеографії.

Важливість хронології, на думку О. Купчинського, полягає, у визначенні часу появи топонімів на **-ичі**, продуктивності функціонування і відмирання типу, отже, дослідник прирівнює топоніми до історичних фактів, що зближує дані топонімії до свідчень датованих писемних джерел та археологічних знахідок. Через це топонімична хронологія географічних назв на **-ичі** як одного з найдавніших типів слов'янських географічних назв допомагає встановити час появи слов'янських родів, основні етапи розселення і розпаду. Звідси статистика і географія, з одного боку, і хронологія, з другого, є необхідними складниками топонімної стратиграфії.

Застосування прийомів стратиграфії до географічних назв на **-ичі** дало змогу авторові виявити основні та периферійні зони цих географічних назв на території України. Дві із особливо насичених зон зосереджені на заході, одна – в центральній частині. Перші мають видовжену форму в напрямку з північного заходу на південний схід і зосереджені переважно в руслах рік, а третя, овальної форми, займає територію Правобережного Середнього Подніпров'я. На кожній із смуг дослідник виявив скупчення топонімів на **-ичі**, які і є їхніми осередками та розташовані переважно на рівнинних територіях [4: 347]. Загалом же географічні назви на **-ичі** утворюють південно-східну околицю східної частини загальнослов'янського ареалу і розташовані в основному в західних, північно-західних, північних і північно-східних областях України, тобто на вже багаторазово підтверджених у різних джерелах місцях найдавніших поселень наших пращурів.

Нижній рубіж топонімів на **-ичі** О. Купчинський датує першим століттям нашої ери, а верхній, який є етапом найбільшої продуктивності, – VI–VII століттями нашої ери. Приблизно з VII століття нашої ери назви утворюються на основі традиційних принципів і форм та аналогій, що відображає регресивну тенденцію розвитку типу. Кількісний аналіз географічних назв на **-ичі** на території України дав вченому змогу виявити продуктивність типу впродовж X – першої половини XX століття: від помітного зростання з X до XVI століть до зменшення з XVII століття [4: 371].

Висновки. Історико-лінгвістична інтерпретація власних географічних назв у наукових працях Олега Купчинського передбачає двоякий підхід до топоніма. Для вченого історичний топонім – це і назва поселення, тобто факт мови, і джерело відомостей про саме поселення і його розташування, тобто феномен історико-географічний. Звідси й основний напрям аналізу різних типів розглянутих вище власних назв в ономастичних студіях ученого – від розгляду функції форманта, його генези, структурних типів твірних основ і семантики їхніх складників до історії виникнення відповідного типу поселення, його локалізації, кількісної характеристики на різних часових зрізах та виявлення тенденцій історичного розвитку. Розчленувати

обидва підходи можна тільки суто теоретично. На практиці вони настільки взаємозалежні і взаємопереплетені, що просто неможливо провести між ними межу. Адже лінгвістична інтерпретація географічної назви насамперед залежить від часу її появи і фіксації, а історична локалізація поселення, особливо за відсутності писемних свідчень, – від способів і засобів лінгвістичної інтерпретації його назви. У працях О. Купчинського з історичної топоніміки якнайяскравіше відображено різнобічний характер його наукових обдарувань ученого: він і лінгвіст, і історик, і географ, і етнолог в одній особі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вальо М. А. Вчений рідкісного таланту та одержимості / М. А. Вальо // Олег Купчинський: Бібліографічний покажчик / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника; уклад. М. М. Трегуб ; передм. М. А. Вальо ; бібліогр. ред. Н. І. Кошик. – Львів, 2006. – С. 3–15.
2. Єдлінська У. Мовознавство у наукових надбаннях Олега Купчинського / У. Єдлінська // Олег Купчинський. Студії з історії української мови та ойконімії : Вибрані статті та матеріали. – Львів, 2011. – С. 3–12.
3. Купчинський О. Бібліографічний покажчик / НАН України ЛНБ ім. В. Стефаника ; уклад. М. М. Трегуб ; передм. М. А. Вальо ; бібліогр. ред. Н. І. Кошик. – Львів, 2006. – С. 3–15.
4. Купчинський О. А. Найдавніші слов'янські топоніми України як джерело історико-географічних досліджень. Географічні назви на -ичі / О. А. Купчинський. – Київ : Наукова думка, 1981. – 252 с.
5. Купчинський О. Студії з історії української мови та ойконімії. Вибрані статті та матеріали / Олег Купчинський. – Львів, 2011. – 468 с.

REFERENCES

1. Valo, M. A. (2006). Vchenyi ridkisnoho talantu ta oderzhymosti. In: *Oleh Kupchynskiy: Bibliografichnyi pokazhchik / NAN Ukrainy. LNB im.V. Stefanyka; uklad. M. M. Trehub; peredm. M. A. Valo; bibliohr. red. N. I. Koshyk.* Lviv, 3–15.
2. Yedlinska, U. (2011). Movoznavstvo u naukovykh nadbanniakh Oleha Kupchynskoho. In: *Oleh Kupchynskiy. Studii z istorii ukrainskoi movy ta oikonimii. Vybrani statti ta materialy.* Lviv, 3–12.
3. Kupchynskiy, O. (2006). *Bibliografichnyi pokazhchik / NAN Ukrainy. LNB im. V. Stefanyka; uklad. M. M. Trehub; peredm. M. A. Valo; bibliohr. red. N. I. Koshyk.* – Lviv, 19–60.
4. Kupchynskiy, O. A. (1981). *Naidavnishi slovianski toponimy Ukrainy yak dzherelo istoriko-geografichnykh doslidzhen. Neografichni nazvy na -ychi.* Kyiv: Naukova dumka.
5. Kupchynskiy, O. (2011). *Studii z istorii ukrainskoi movy ta oikonimii. Vybrani statti ta materialy.* Lviv,.

Стаття надійшла до редколегії 30. 05. 2019
прийнята до друку 18. 07. 2019

**HISTORY OF THE GEOGRAPHICAL PROPER NAMES IN INTERPRETATION OF
OLEH KUPCHYNS'KYI**

Volodymyr PILETS'KYI

*Ivan Franko National University of Lviv,
Ivan Kovalyk department of Ukrainian language
1/234, Universytets'ka, Str., Lviv, Ukraine, 79001,
phone (0322)239 47 17
e-mail: vpilecky@ukr.net*

The theoretical principles of toponym analysis depending on object character in Kupchynskyi Oleh scientific works have been considered. The author's interpretations of history of three types of proper geographical names such as microtoponyms, geographical names with formant of *-*їь* and place names with formant *of-ичі* have been distinguished.

The author starts the analysis of microtoponyms with description of their structural types on particular territory and finds out the main tendency in their development: from two-word complex name to one-word name. He uses the data of historical toponymy for localization of particular annalistic toponyms. Kupchynskyi Oleh pays the main attention to the prevalence of microtoponyms with identical root within particular area. Using this method he proves that annalistic Mykulychyn is not modern town of Mykulyntsi in Podillyia but much more bigger territory towards the north and northeast from the town. The author considers the history of geographical names in complex using the methods of linguistics and historical geography. On one hand he analyses formant genesis, structural type of forming stem, the character of distinguished roots and their semantics on the other hand he pays attention to spreading territory of relevant types of settlements and basic stages of their historical development. Such comprehensive approach enables deep analysis of structural types of the oldest Ukrainian toponyms which are motivated mainly by binomial anthroponyms. It also helps to reveal historically later names formed by analogy with toponymic models. Chronological limits of two types of names and their statistics make possible to define types of appearance of relevant settlements, ancient families history and ways and directions of settlement spreading of town and village type. The research also brings to light other important questions from the history of Ukraine. It extends our notions about regions of our ancestors habitation. The comparison of researched settlement clusters with relevant territorial locations of other Slavonic peoples enables to define eastern borders of Slavonic ancestors fatherland more precisely.

Keywords: proper geographical name, interpretation of Kupchyns'kyi Oleh, microtoponyms, geographical names with formant of *-їь*, geographical names with the formant of *-ичі*.